

KUTATÁSI BESZÁMOLÓ*

KLEBELSBERG KUNO-ÖSZTÖNDÍJ

2022

A kutató neve	
Dr. Kosztyó Gyula	
A kutatás témája	
Erdőgazdálkodás Kárpátalján 1939–1944 között. A Magyar Királyi Szolyvai Erdőfelügyelőségi Kirendeltség iratainak feltárása.	
A kutatás helyszíne	
ország, város	Ukrajna, Beregszász
intézmény(ek)	Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részleg
A kutatás ideje	
2022. február 1. – március 30.	
A kutatott gyűjtemények, az átnézett iratok, dokumentumok és a találatok rövid ismertetése (tételes találati jegyzék nélkül)	
A kutatói ösztöndíj keretei között két hónapi levéltári kutatást végeztem a KTÁL-ban. Az iratfeltárás tárgya egy érintetlen fond volt, a Magyar Királyi Szolyvai Erdőfelügyelőségi Kirendeltség fennmaradt dokumentumai (Fond 1104). A munka keretei között darabszintű jegyzéket készítettem. Az említett irategyüttes 100 gyeloból (dossziéból) áll. Csak a helyszíni kutatás során szembesültem vele – mivel a 1104 fondjegyzék nem tartalmaz információkat a gyelokban lévő iratoldal terjedelemeről –, hogy mekkora mennyiségű irathalmazról is van szó. Jól szemlélteti ezt, hogy az általam lefotózott 100 gyelo 4541 iratoldalt tesz ki. Ennek a hatalmas mennyiségű dokumentumnak az iratszintű jegyzékbe történő feldolgozása jóval meghaladta az ösztöndíj két hónapnyi terjedelmét.	

* Jelen beszámoló további szerkesztés nélkül kerül közzétételre az ösztöndíj adományozójának honlapján.

A kutatás tárgyát képező fondban döntő többségében 1939–1944 között képződött, magyar nyelvű források vannak. Kisebb hányadában az 1920-as 30-as években képződött cseh nyelvű iratok is gyakran előfordulnak. Az iratképző szerv szerint, főleg az erdőfelügyelőségi kirendeltség levelezései az 1939. március 18. és június 7. között működő katonai közigazgatással, illetve a Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztériummal, a felsőbb szervekkel (erdőigazgatóságokkal), a helyi nagyvállalatokkal (mint például a Latorca Rt-vel), valamint a Munkácsi Görögkatolikus Püspökséggel. Tartalmát tekintve az iratok főleg így oszlanak meg:

- a Szolyvai Erdőfelügyelőségi Kirendeltség személyzeti ügyei;
- a fahasználat, fakitermelés (ipari beruházások, infrastrukturális fejlesztések), fatelepítés;
- lakossági panaszok, tűzifakiutalások;
- a természet- és a lakosság okozta erdőkárok;
- háborús hatások.

E dokumentumhalmaz jelentősége abban áll, hogy ritkán maradt ránk erdőfelügyelőségi kirendeltségi irat, különösen revízióval visszacsatolt területről. A Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztérium küldöttjei már a katonai közigazgatás idején megjelentek a területen. Az erdőgazdálkodás intézményrendszerének felállítására azonban csak a polgári közigazgatás bevezetése után került sor, 1939. július 7-től. A Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztérium bevezette Kárpátalján is az erdőigazgatási közigazgatását. Ennek értelmében három erdőigazgatóságot hoztak létre: az ungvárit, a bustyaházait és a rahóit. Ezek közvetlenül a minisztérium alá rendelt szervek voltak, amelyek feladata az erdőfelügyelőségek munkájának szigorú ellenőrzése volt. A három erdőigazgatóság felügyelete alatt öt erdőfelügyelőséget szerveztek: a beregszászit, a munkácsit, ungvárit, a husztit és a rahóit. Ahol szükség volt rá a Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztérium az erdőfelügyelőségek mellé ún. erdőfelügyelőségi kirendeltségeket is szervezett. Ezek általában egy-egy nagyobb kiterjedésű, maximum járás nagyságú hatáskörrel rendelkező erdőgazdálkodási szervek voltak. Kárpátalján a szaktárca mindössze négy esetben látta szükségesnek ilyen kirendeltség szervezését Nagybereznán, Szolyván, Ökörmezőn, Técsőn. Kárpátalján egyedül a Szolyvai Erdőfelügyelőségi Kirendeltség iratai maradtak fenn.

Érdemes röviden áttekinteni azokat a feladatokat, amelyek a Magyar Királyi Szolyvai Erdőfelügyelőségi Kirendeltség elé tornyosultak 1939–1944 között. Bár a mellékelt

iratszintű jegyzék alapos, részletes képet fest a fond tartalmáról, úgy gondolom nem árt, ha nagyvonalakban a feltárt tényeket történelmi kontextusukba röviden áttekintjük.

A katonai közigazgatás időszaka

Már a katonai közigazgatás idején fontos és sürgős feladatok tömegét kellett elvégeznie a Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztériumból érkező erdészeti kiküldötteknek. Első lépésként át kellett venni és meg kellett szerveznie az erdészeti közigazgatást. Meg kell jegyezni, hogy a járási katonai parancsnokok állandó figyelemmel kísérték az erdőfelügyelői kirendeltség munkáját. Erről Novákovits Béla altábornagyhoz, a katonai közigazgatás vezetőjéhez rendszeres jelentést is tettek a járási katonai parancsnokok.¹ A magyar katonai közigazgatás – a rendelkezésre álló iratok alapján – csak (gyors) nemzethűségi vizsgálat után vett át néhány erdészt a csehszlovák közigazgatásból, akiknek fő jellemzője volt, hogy egyrészt helyiek voltak, másrészt pedig beszéltek magyarul. Ezeket a korai kinevezéseket azonban később felülvizsgálták és a katonai adminisztráció megszűnése után, 1939 júliustól került sor a „végleges” kinevezésekre. Megkezdődött a kirendeltség működéséhez szükséges infrastrukturális alapok megteremtése is. Ennek részeként számba vették az irodahelyiségeket, azok berendezéseit. Utóbbi elhúzódó folyamat volt és a kirendeltség még 1943 végén is levelezett a berendezéseket gyártó és egyre nagyobb anyagiánnyal küzdő cégekkel.² A különböző erdészeti lakásokat rövid, éves bérszerződésekre adták ki az erdészeknek, erdőőröknek. De ide tartozott az utánpótlás nevelését célzó, a szolymai erdészeti szakiskola működéséhez a szükséges feltételek garantálása is.³

Az erdőfelügyelői kirendeltségnek komoly gondot jelentett az érdembeli munka megindításában az, hogy nem rendelkezett az erdészet állapotáról naprakész információkkal, hisz a helyzetértékeléshez szükséges iratok nagyrészt a cseh hatóságok magukkal vitték. Alig maradt a 30-as évekből pár, csehszlovák „fahozami becslés”, amely tájékoztatásul szolgált a fatelepítési, a fa- és tűzifakitermelési becslések elkészítéséhez.⁴

A fakitermelés megindítása már csak azért sem volt elhanyagolható, mert a vidék húzó iparága a faipar volt, ami a területi átrendeződés miatt szinte teljesen leállt, komoly munkanélküliséget gerjesztve. Egyébként a leállás közvetett oka a katonai közigazgatás által elrendelt fakitermelési szünet volt, mivel a fűrésztelepek raktárai megteltek. Közvetlen oka

¹ KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 96., 74–76.

² KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 60., 1–12.

³ KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 2., 1–35.; KTÁL, Fond 104., op. 1., od. zb. 9., 1–9.

⁴ KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 1., 27–77.

pedig az, hogy mivel a kárpátaljai fa felvevőpiacával – Angliával és Franciaországgal – megszakadt a kapcsolat Csehszlovákia megszűnése miatt, így a fatermékeket sem tudták exportálni, ami miatt viszont a további kitermelés szűnt meg, a tárolási kapacitás hiányában. Azt is tudjuk a korabeli sajtóból, hogy már igen korán, a katonai közigazgatás idején az ország erőforrásainak hatalmas gyarapodásáról írtak Kárpátalja birtokbavételével. E sajtóközlésekben nagy reményeket fűztek a kárpátaljai erdők kiaknázásához. Azonban a lokális térben a lassú bürokrácia is nehezítette a faipar, és ezáltal a munkaalkalmak megindulását. Munka hiányában pedig ínségmunkára volt szükség, amit lényegében a katonai közigazgatás felügyelt, de többek között az erdőfelügyelőségi kirendeltség valósított meg. Ilyen keretek között került sor árkok, közutak javítására, tisztítására, hidak építésére,⁵ amelyhez a szükséges alapanyagokat az általunk vizsgált erdőfelügyelőségi kirendeltség biztosította – legalábbis a Szolyvai járás területén.

A katonai közigazgatás idején nem sikerült a fakereskedők engedélyeit felülbírálni, másrészt pedig az új engedélyeket kiadni.⁶ Pedig olyan nagyvállalatok is „lobbítottak” azonnali engedélyekért, mint a Latorica Rt.⁷ Ennek a jóváhagyása a polgári közigazgatásra várt.

A polgári közigazgatás időszaka

A Perényi Zsigmond által meginduló polgári közigazgatásnak egy sor olyan problémára kellett megoldást találnia. A Magyar Királyi Szolyvai Erdőfelügyelőségi Kirendeltséggel közösen kimutatást készítettek a volt úrbéres birtokokról, illetve az erdők kiterjedéséről.⁸ Eközben sikerült piacot találni – főleg belső Magyarországon – a kárpátaljai fára, így megindultak a fafuvarozások, ami maga után vonta a fakitermelés élénkülését, a munkaalkalmak megjelenését. Miközben ez zajlott az erdőfelügyelőségi kirendeltség a katonai adminisztráció idején felvetett infrastrukturális fejlesztések megvalósításához. Ennek keretei között a Szolyva környéki, fakitermelő cégek eljuttatták javaslataikat az erdőfelügyelőségi kirendeltséghez, amelyekben a fakitermelés hatékonyságát kívánták növelni facsúszda-, hegyiutak-, vasúti utak építésére.⁹ Ezek a munkálatok megindultak, azonban a háború okozta anyaghiány miatt fokozatosan le is álltak.

Tetemes feladatot jelentett az erdőfelügyelőségi kirendeltségnek a tömeges lakossági panaszok, kérelmek kezelése, megoldása. Az elégedetlenség fő forrása leginkább a

⁵ KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 4., 29.; KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 19., 1–2.

⁶ KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 4., 45–101.

⁷ KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 6., 1–2.

⁸ KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 8., 1–74.

⁹ KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 18., 9.; KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 22., 21–22.; KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 79., 59–68.

munkanélküliség és a tűzifahiány volt.¹⁰ A tűzifahiány általános probléma volt a területen. Máskor legeltetési engedélyért fordultak a kirendeltséghez.¹¹ Mivel 1939–1941 között még finoman szólva is rendezetlenek voltak a volt úrbéres birtokok, legelők tulajdonviszonyai az 1939-es „impériumváltás” miatt, a legeltetési engedélyek kiadása késett. Ez is szerepet játszott a lakossági hangulat romlásában, illetve abban, hogy jószágait – engedély nélkül – az állami erdőkben legeltessék a helyi gazdák. Mind a tűzifahiány okozta falopások, mind pedig az engedély nélküli legeltetések csak újabb munkát adtak a szolyvai erdészeti kirendeltségnek. A tömeges szabálysértések csendőrségi nyomozásokat vontak maguk után.¹² 1943 végétől érezhető, hogy ezek a kihágások állandósultak, amely ellen az erdőfelügyelőségi kirendeltség a kihágásért járó büntetés szigorításával védekezett.¹³ 1941 végétől egyre gyakrabban találkozhatunk a feltárt iratokban a zsidótörvények következményeivel.¹⁴ Míg 1941 végétől a zsidók által bérelt erdőbirtokok elkobzása képezi tárgyát a zsidóság gazdasági kifosztásáról szóló iratoknak,¹⁵ addig 1942-től már a zsidók magántulajdonában volt erdők elkobzásáról is hosszas levelezéseket olvashatunk. A holokauszt 1944-es eseményeinek helyi vonatkozásáról keveset árulnak el a vizsgált források. Mindössze annyit tudhatunk meg, hogy a Magyar Királyi Szolyvai Erdőfelügyelőségi Kirendeltség főmérnökei is kérvényeztek zsidó lakásokat.¹⁶ Arról, hogy kérelmük milyen elbírálást kapott semmit nem tudunk. Miután Magyarország belépett a háborúba a kárpátaljai erdészet ügyvitele is új feladatokkal bővült. Azonnal érezhető ellátási gondok jelentkeztek, amit takarékoskodási akciók sora kísért, például a motalkóra, illetve a papírhasználatra vonatkozóan.¹⁷ A közellátási gondok is felütötték a fejüket, amellyel a szolyvai kirendeltségnek is meggyűlt a baja. A lakosok leveleikben egyre gyakrabban hívták fel az erdészet figyelmét a lábbeli-, élelmiszer- és tűzifahiányra.¹⁸ A lábbeli elégtelensége, főleg e hegyvidéki területen a magyar időszak alatt megoldatlan probléma volt. Bár a magyar közigazgatás az erdőfelügyelőségi kirendeltséggel közösen ármaksimalizálással és állandó ellenőrzésekkel igyekezett védekezni például a tűzifadrágulás ellen, ennek kevés hatása volt.¹⁹

¹⁰ KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 22., 1–8.

¹¹ KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 15., 5–6.

¹² KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 36., 1–64.

¹³ KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 93., 54.

¹⁴ KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 68., 1–6.

¹⁵ KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 68., 7–8.

¹⁶ KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 91., 11–11a.

¹⁷ KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 26., 62.; KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 60., 53.

¹⁸ KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 93., 37–40.; KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 73., 1–2.

¹⁹ KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 28., 1–37.

A háború egyre több erdőőrt, erdészt, erdőmérnököt szólított el beosztásából, amit pótolni kellett. A Magyar Királyi Szolyvai Erdőfelügyelőségi Kirendeltségnek is egyre nagyobb gondot jelentett, hogy a behívott munkatársait pótolja, amit a legtöbb esetben kiegészítő munkaerő alkalmazásával oldottak meg.²⁰

1941-től a légoltalmi intézkedések sorát kellett végrehajtania az erdőfelügyelőségi kirendeltségnek is, amely ekkor nem lépett túl a tervezés szintjén.²¹ HATHATÓS légoltalmi intézkedésekre, ellenőrzésekre 1944-től, a Magyarországot ért első légitámadások után került sor. 1944 nyarán, őszén Szolyvát is érte több légitámadás. A károk felmérésében, a károsultak lakás- és élelmiszerellátásában a Magyar Királyi Szolyvai Erdőfelügyelőségi Kirendeltség is kivette a részét, abban tevékenyen részt vett.²²

A Magyar Királyi Szolyvai Erdőfelügyelőségi Kirendeltség iratfondjának rendszerezése során igazi reliktum forrásokat sikerült feltárnom. Ilyenek voltak azok a jegyzőkönyvek, amelyek 1944. májusából maradtak fenn, a magyarországi erdőigazgatók országos értekezletéről. Ezek nagyszerű képet festenek az erdészet országos és a kárpátaljai viszonyairól egyaránt. Kiderül számunkra az erdőigazgatóságok egyrészt milyen helyzetben voltak 1944 nyarán. Másrészt megtudhatjuk, hogy melyek voltak a legégetőbb problémák, feladatok, amelyeket meg kellett oldani a termelés biztosítása érdekében. Így láthatjuk, hogy a fakitermelést veszélyeztették az élelmiszer és lábbelihiány miatt elégedetlen munkások, a mind gyakoribb partizántámadások, a faelszállítást pedig a szállítási eszközök (elsősorban a vagonhiány) hiánya akadályozta.²³

A kutatás módszere

A KTÁL-ban iratfeltárást végeztem. Ennek keretei között több hetet töltöttem a levéltárban azzal, hogy az említett iratcsomót feldolgozzam. A munka első fázisában fotóztam az iratokat. Ezt követően rendszereztem azokat, a levéltári struktúrájuknak megfelelő módon. A következő lépés volt, a levéltári iratok tételesen, oldalanként átolvasása és egy word dokumentumban rendeztem a következő szempontok alapján:

- fondszám;
- opisz száma;
- gyelo száma;
- irat pontos címe;

²⁰ KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 60., 55.

²¹ KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 57., 33.

²² KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 98., 1–5.

²³ KTÁL, Fond 1104., op. 1., od. zb. 95., 1–17.

• irat terjedelem, oldalszáma; • irat keltezése.
A kutatási eredmények szélesebb közönséggel történő megismertetése (előadás(ok), publikáció(k) stb.)
A beszámoló leadásáig nem volt lehetőségem előadást tartani a kutatott témáról.
A kutatással kapcsolatos gyakorlati észrevételek (ide értve a leendő ösztöndíjasok számára hasznos tanácsokat)
A Klebelsberg Kuno-ösztöndíj nagyszerű lehetőséget teremt arra, hogy a magyar történelemhez kapcsolódó, de külföldi levéltárakban őrzött iratokról alapos képet kapjunk. A munka során több értékes, gyakorlati észrevételem volt a beregszászi KTÁL-ban, amelyek hasznosak lehetnek másoknak is. Első az, hogy fontos az ukrán vagy orosz nyelvtudás, annak a számára, aki a jövőben szeretne a KTÁL-ban kutatni. Erre főleg amiatt van szükség, mert ebben az intézményben a fond jegyzékek is ukrán, illetve orosz nyelvűek. Az alkalmazottak segítőkészek. Készek beszélni ukránul, oroszul, magyarul és angolul is azért, hogy a kutató segítségére legyenek. A levéltár nagy előnye, hogy ebben az intézményben költségek nélkül lehet fotózni, ami igazán ritka kárpát-medencei kontextusban is.

Kelt: 2022. június 1.

Dr. Kosztyó Gyula

kutató aláírása